

Проф. др МИЛОМИР СТЕПИЋ, научни саветник
Институт за политичке студије, Београд
Е-адреса: milomir.stepic@gmail.com

ОБРАЗОВНО ЗАНЕМАРИВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ПРОСТОРА

САЖЕТАК: Предмет рада је позиција националног простора у домаћем образовном систему, а циљ да се претежно методама анализе и синтезе критички размотри његово систематско запостављање и погрешно представљање. Наука и школски предмет који пружа најквалитетнија знања о националном простору јесте географија. Међутим, српска географија као наставни предмет не упознаје ученике на објективан, него на редукционистички начин са својствима националног простора. Такав приступ се још увек заснива на наслеђеним постулатима из времена титоизма, настављеним посредством (псеудо)принципа Бадентерове комисије о подели Југославије. Та инерција се у великој мери задржала и данас у образовном процесу, уџбеницима, научним монографијама и медијима. Нарочито се негативно испољава на конкретним случајевима „искључивања” из састава српског простора оних области из којих су Срби насилно и систематски елиминисани. Стога, како би се о српском простору учило

као о једној целини, неопходно је у свакодневну употребу, а нарочито у образовни процес, вратити појам српске земље.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: географија, образовање, уџбеници, просторни редуccionизам, српске земље

Задатак географије као фундаменталне и националне науке

Постмодерно време, нарочито ширење идеологије глобализма и геополитичка транзиција из биполарног у униполарни поредак, свет су суочили са идејама не само Фукујаминог „краја историје”, него и претходно промовисаног Маклуановог „краја географије”. И док је конјунктурни временски „ендизам” брзо, готово тренутно, одбачен као нонсенс јер су уместо пренаглашене покретачке снаге идеолошких сучељавања интензивирани нагомилани енергије верских, националних, културних, економских и других разлика и интереса, просторни ниҳилизам „глобалног села” се показао као знатно живаји наратив. Негирање значаја простора постало је тзв. опште место, првенствено усмерено на обрачун са државним и националним територијама и границама које су апострофиране као „сметња слободном кретању људи, идеја, роба и капитала” – кључној теоријској и практичној поставци новог поретка у настајању. А знање о националном простору пружа најпре, највише и најтачније *географија* – важна, фундаментална, идентитетска наука и образовни предмет.

Географија је комплексна, синтетичка наука која проучава просторне аспекте променљиве међузависности природних и друштвених елемената и чинилаца географске средине у оквирима геосистема различитих нивоа – од глобалног до микрорегионалног.¹ Припада малој групи најстаријих наука,

¹ Детаљније о дефиницијама географије видети у: Grupa autora, *Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja – geografija*, Interpres, Beograd 1969,

чији су настанак, постојање и развој имали непосредан утицај на живот човека и човечанства. Током своје еволуције – од дескриптивне фазе, до геозофског приступа, те гранања на многе дисциплине и субдисциплине – била је веома уважавана, али и западала у кризу постојања и смисла, која је непосредно проишталала из схватања друштвеног значаја простора и његове садржине. Изнедрила је неке такође старе науке које су касније настојале да забораве своју претечу (нпр. геологија, етнологија...), да би била „расадник” и многих савремених наука и апликативних дисциплина (нпр. геополитика, просторно планирање, туризмологија...), које такође често поричу свога претка и порекло. У савременом добу, на једној страни мисаоног спектра су они који потенцирају улогу географије – нарочито у међународним односима – тврдећи да су велике силе, па и друге државе „заточеници географије”², на специфичан начин потврђујући још експлицитнији став да „географија, пре свега, служи ратовању”³. На другој страни, и даље су надмоћни заступници „главног тока” широм света (подразумевајући и њихове српске следбенике) који простор – следствено и географију – маргинализују и обесмишљавају, мада се, парадоксално, обнавља и све више распламсава надметање за (не)посредно освајање и контролу, односно за одбрану и очување простора, укључујући сва његова квалитативна и квантитативна својства.

Српска географија, можда само нешто мање, тачније мање приметно него, на пример, историографија, изложена је манипулисању и притиску (ауто)цензуре тзв. политичке

164–165; Наталија Мاستило, *Речник савремене српске географске терминологије*, Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд 2001, 70.

² Tim Mašal, *Zatočenici geografije*, Laguna, Beograd 2019. (оригинално издање на енглеском, 2015).

³ Ив Лакост, *Географија, пре свега, служи ратовању*, Андрићев институт, Андрићград–Вишеград 2019. (оригинално издање на француском, 1976).

коректности. И она је често постајала жртва променљиве, ескиваторске, балансерске националне и државне политике, и то не само научне и просветне. Раније се радило о наднационалној, југословенској на унутрашњем плану и привидно несврстаној, а у ствари камуфлираној прозападној на спољашњем плану. Данас је то грађанистичка, често самопоништавајућа и аутошовинистичка на унутрашњем, док је на спољашњем плану декларативно (псеудо)неутрална, а у ствари отворено прозападна, и дефанзивна, просторно редуccionистичка, са препознатљивим неојугословенским предзнаком у регионалним оквирима. Стога је српско поимање националног простора и даље минималистичко, фрагментарно, аморфно, непотпуно, нејасно и суштински нетачно. Оно је рудимент несузбијеног, недеконструисаног, резидуалног и недвосмислено антисрпског југословенства и титоизма. Ово није идеолошка, него географска и геополитичка – дакле, научна – констатација.

„Каљуга” географског незнања, мимикрије и смишљеног обмањивања у вези са националним простором – од ниподаштавајућег обесмишљавања, до детерминистичког глорификовања – неопходно је да се уклања у складу са чињеницама, ранијим и новим знањима. То би требало вршити систематски и координисано, и то у српској науци, политици, све утицајнијим средствима информисања и нарочито образовно-васпитном систему – од породице и предшколских установа, до основних и средњих школа и универзитета. Само на тај начин поимање правог просторног опсега и апроксимативних граница укупног српског простора може да поново поста не пријемчиво и прихваћено у нашем народу, као предуслов да се у будућности оствари врхунски, круцијалан национални интерес – а то је *ослобођење и државно унијејрисање*. Само тако ће бити могуће да, парафразирајући Бизмарка, српско уједињење буде резултат рада српског учитеља.

Аутодеструктивно неговање АВНОЈ-ског дискурса
у образовном третману српског простора

Под утицајем снажне и дуготрајне спољне пропаганде, у српском образовању још увек траје „посипање пепелом” услед (само)наметнуте анатеме наводне Велике Србије. Актуелни српски етнички простор изван Србије се готово не помиње у наставним програмима и уџбеницима географије, нити се о њему предаје, а још мање о српским историјско-географским областима из којих је српски народ систематски масовно физички уклањан, прогањан и где је насилно етно-верски преобраћан. Ретки школски предавачи се охрабре, више узгред, да о томе прозборе, ризикујући своју позицију. Веома мало се користе раније и савремене етничке карте балканског простора не само као доказ просторног размештаја српског народа, него и као непревазиђено визуелно педагошко средство. Чак и само помињање српског простора изван Србије у контексту (пост)југословенске нестабилности проглашава се великосрпским претензијама. У екстремним случајевима то се односи и на све оно што је изван тзв. уже Србије, па и чак њеног „троморавског скелета”. Тако се врши априорно и далекосежно, а истовремено и перфидно и сугестивно, образовно „завођење за Голеш планину” младих нараштаја. Можда ненамерно, али не мање опасно, шири се незнање, тј. погрешно се учи да је српски простор много мањи него што је у стварности. А колективно поимање размера националног простора јесте једно од најважнијих идентитетских обележја једног народа.

Заправо, као последица дугогодишње политичко-пропагандне пресије о наводној српској кривици за ратну деструкцију Југославије и српски експанзионизам на њеним развалинама, у читавом јавном дискурсу зацарила је специфична, аутодеструктивна супротност – склоност *малодржављу*

(„клајнштатерају”). Или, како би рекао историчар, академик Чедомир Попов: „Колико Србија треба да буде мала, да не би била велика”. До безначајности немоћном, територијално осакаћеном Србијом требало би, ето, да се стално показује и доказује, а младим нараштајима посредством школе усађује, самопонижавајуће кајање за нешто што у ствари није учињено. Те да управо таква „Србијица” не буде вечито осумњичена, него мера наводне модерности, тобоже уклапања у савремене светске токове и прихватања фамозне, толико пута понављане „реалности”. Све то прати стално самопорицање не само измишљеног великодржавља, него и историјске државотворности, што врхунац добија чак и у одрицању од садашње целовитости територије Србије у тзв. АВНОЈ-ским границама као (пост)југословенског резидуума. У ствари, ради се о пристајању на наметање тоталитарне, прозападне, евроатлантистичке и Србима са становишта цивилизацијског и геополитичког идентитета стране самоидентификације у виду вулгарне, изопачене нове правоверности. Она се све више инфилтрира и у српско образовање.

Све то проистиче из национално деструктивног неотиитоистичког *АВНОЈ-фундаментализма*, који се задржао и веома је присутан, а често и доминантан, у науци, образовању, култури, уметности и првенствено у тако утицајним електронским и штампаним средствима информисања (од информативних до пропагандних програма и рубрика). Не случајно, видљив је нарочито када су у питању границе бивших југословенских република, као и АП Косово и Метохија. Те границе су толико дубоко урезане у колективне менталне мапе да их многи промовишу као вечне, идеалне и недодирљиве, иако је из елементарног познавања географије (и из ње изведене геополитике) сасвим јасно да су границе на нестабилном Балкану синоним променљивости. Запањујуће делује – чак три деценије после слома СФР Југославије, уз

неоспорне научне доказе како и колико је она била „златни кавез за Србе“⁴, те размера деструктивности њених унутрашњих граница за јединство српских земаља и народа – да има толико утицајних појединаца, организација и институција којима су „сва врата отворена“, а који и данас у нашем образовању веома агресивно шире антисрпски наратив о Југославији. Камуфлиране наводно бенигном југоносталгијом, пласирају се тезе о „дивној и угледној земљи, лидеру несврстаности“, у којој су „сви народи и народности били у слози и љубави“, где се „живело мирно, слободно, безбедно и богато“ и одакле је „са црвеним пасошем могло да се путује по целом свету“. А онда су се, са окончањем биполарног поретка, падом комунизма и у сумрак југословенства, појавили „зли националисти“, прекинули идилу „братства и јединства“ и „разорили заједничку државу“. Према титоистичком стереотипу да су „сви национализми опасни, али је српски најопаснији“, за такав епилог најодговорнији су Срби као најмногобројнији и најраспрострањенији у југословенској држави. Овај вештачки креиран и наметнут комплекс кривице као опасан вирус захватио је (и) српску географију и шири се кроз читав образовни систем.

Постоји реална опасност да се српска географија на овај начин потпуно уклопи у очигледан постхладноратовски и неоходноратовски циљ Запада: свођење српског националног простора на „праву меру“ и „нереметилачког фактора“ АВНОЈ-ске тзв. уже, па чак и преткумановске Србије. Али, зашто садашње српске генерације – у образовном смислу – својим нечињењем и/или погрешним чињењем томе доприносе и, што је још апсурдније и опасније, томе уче будућа покољења? Континуитет географског школског образовања

---

⁴ Миломир Степић, „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе“, *Историја једне ушонице – 100 година од стварања Југославије*, Catena mundi, Београд 2018, 297.

не само о неупитној перфектности, него и о непроменљиво-сти (трајности) тзв. АВНОЈ-ских граница, додатно наглашен одлукама Србима ненаклоњеног Запада отелотвореног у Баденерој комисији и њеним псеудопринципима, неопходно је да буде прекинут. Ученицима је на часовима географије неопходно на чињеничној, научној основи објаснити суштину неадекватности (неконсеквентности) новонасталих државних граница и њихове дестабилизујуће функције, те геополитичке позадине политичко-територијалне поделе (пост)југословенског простора чији је циљ редуковање квантитативних и квалитативних вредности српског простора.

Просторни редуccionизам у српском географском образовању: несмотреност и/или злонамерност?

Сходно наметнутој, а добрим делом „поунутрашњеној” тези да се тобоже једини, истински, изворни и аутентични српски национални простор налази само између Дунава и Саве, Дрине, Старе планине и Копаоника, постало је готово прихватљиво да се под српским областима (више) не сматрају оне из којих су Срби на геноцидан (србоцидан⁵) начин уклоњени, тј. масовно и монструозним насилним методама убијани, протеривани и верски-национално преобраћани, те систематски уништавани материјални и нематеријални докази њиховог битисања (тотални геноцид⁶). Поставља се једно од егзистенцијално и дугорочно најважнијих националних питања: да ли ће се (не)посредним колективним пристајањем и прихватањем редуковања српског простора на такав начин фактички легитимизовати и легализовати систе-

⁵ Владимир Умељић, *Балкански ѓамбији Вајикана*, Catena mundi, Београд 2018, 31.

⁶ Динко Давидов, *Тотални геноцид – Независна Држава Хрвајска 1941–1945*, Завод за уџбенике, Београд 2013.

матско геноцидно уклањање српског народа са једног по једног дела српских земаља? И – има ли томе краја, до потпуног „расрбљивања Балкана”⁷?

Историјски релативно недавно – пре само четврт века – велика већина српског становништва уклоњена је током и непосредно после хрватске агресије на територијалну и демографску главнину Републике Српске Крајине (иначе, под формалном заштитом УН) – прво на Западну Славонију („Малу Рашку”), а потом на Банију, Кордун, Лику и Северо-западну Далмацију. Наставило се то прогоном српског становништва из предела тзв. Високе Крајине на западу тадашње територије Републике Српске – Дрвара, Гламоча, Грахова, Петровца, Кључа, Крупе, Санског Моста... Након тога се у нашем географском образовању ти крајеви веома мало или никако не помињу као домицилно српски, а силом изгубљени. У Хрватској и Федерацији БиХ је потпуно другачије – простори настањени Србима искључиво се сматрају деловима „неовисне Хрватске” или, пак, „суверене и целовите БиХ”. Зашто је то тако? Постоји једна врста српске самонаметнуте менталне инхибиције, аутоцензуре и избегавања да се у наставним плановима и програмима чак и у најкраћим цртама – очигледно у страху од приписивања „великосрпског греха” – помињу те и друге области, као и начин на који се поништава њихов српски идентитет. Такође, и даље су веома присутне идеолошке предрасуде да се научно идентификује и објасни, те да се у образовање угради, тема етно-инжењеринга из времена „друге Југославије”. А на основу њега су од делова српске нације „декрет-етногенезом” формиране црногорска, македонска и муслиманска (од 1993. преименована у бошњачку) „инстант-нације” – како би их назвао Милорад

⁷ Миломир Степић, „Век расрбљивања Балкана – геополитички узроци и последице”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, 3/2014.

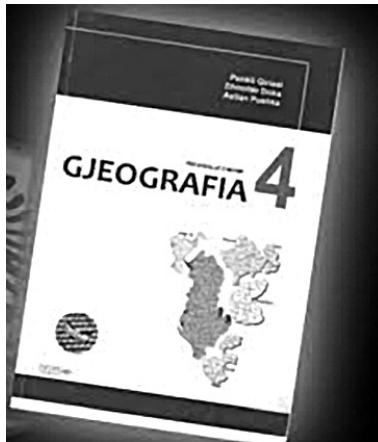
Екмечић – укључујући и њихове „припадајуће територије” ампутиране од целине српских земаља. Зар национална географија као школски предмет не би о томе требало коначно нешто да научи нашу децу?

А како да она то чини када се и даље, по југословенској инерцији, говори, пише, предаје у школама и на универзитетима, те потписују правно-политички документи у којима се, нпр. наводи Косово, али *без Метохије*, упркос званичном, уставном називу аутономне покрајине и хорониму који јасно асоцира на његов православни идентитет? Често се помиње како се „из Србије извози на Косово”, чиме се посредно признаје косовска независност јер се извозити може само изван сопствене државе. Често понављаним формулацијама као што су „Србија и Косово су преговарали, сложили се, потписали...”, „иде се из Србије на Косово” и обрнуто, „десили су се инциденти на *границама* Србије и Косова” и сл. не само да се одраслима (не)намерно сугерише како се ради о две државе, него се и нове генерације „привикавају на реалност”. А зашто се у јавности, па ни међу географима, не говори „косовско-метохијски део Србије”? Предугачка формулација? Интелектуални немар? Ментална лењост? Шта друго очекивати када је у недавно обзнањеном *Нацрћу Закона о културном наслеђу*, који је предложило Министарство културе и информисања Србије, изостављена АП Косово и Метохија где се налазе кључни репери културног наслеђа Срба и Србије (у шест чланова се помиње АП Војводина, а ни у једном АП Косово и Метохија). Недопустиво, чак и да је случајно! Или се можда ради о тестирању реаговања јавности и достигнутог нивоа „преумљења”? Тек на негодовање Патријарха и Синода Српске православне цркве надлежно Министарство је одговорило да ће тај пропуст бити исправљен. Шта би било да Црква није реаговала?

Какви су уџбеници географије за ученике у Србији? У уџбенику издавача Клет *Географија* за други разред гимназије, на *седам* тематских карата⁸ АП Косово и Метохија су приказани границом као независна држава! Тако уче географију српски гимназијалци и то остаје визуелно дугорочно, а можда и трајно урезано у њихово знање и памћење. Такође, у уџбенику *Географија*, за други разред гимназије, али издавачке куће Нови логос, наводи се да Србија (дакле, у целини) има 7.310.555 становника 2011. године.⁹ То је нетачан број, тј. односи се на Србију без *Косова и Метохије*. Дакле, из уџбеника географије гимназијалци уче да у популационом смислу АП Косово и Метохија не припада Србији. А до податка о укупном броју становника Србије могло се доћи ако не званичном проценом Републичког завода за статистику (уз све резерве), онда, пак, једноставним сабирањем пописних резултата о величини популације централне Србије и Војводине са резултатима „привремене институције” Агенције за статистику Косова (уз све резерве). Тако, један од основних података из „личне карте” сопствене земље, потом може да се чује не само од ученика (јер „тако пише у уџбенику”), него готово редовно и од водећих државних званичника. Супротно томе, на потпуно другачији начин су профилисани уџбеници српских суседа. На пример, на предњој корици уџбеника *Географија* (Gjeografia) за четврти разред средње школе, објављеног у Албанији 2013. године, налази се карта државе Албаније, са још пет „албанских подручја” у политичким, а не у етничким границама, издвојених из суседних држава, што сасвим јасно асоцира на великоалбански експанзионистички пројекат (Слика 1).

⁸ Винко Ковачевић, Босилка Младеновић Кљајић, *Географија 2: уџбеник за други разред гимназије*, Klett, Београд 2014, 35, 38, 43, 45, 66, 93, 95.

⁹ Снежана Вујадиновић, Дејан Шабић, *Географија 2, уџбеник географије за други разред гимназије*, Нови логос, Београд 2014, 238 (табела).

Слика 1. Корице уџбеника *Географија* за четврти разред средње школе, објављеног у Албанији 2013.

Извор: *Albanski udžbenik: Podgorica nepravедно* u CG, <https://www.google.com/search?sxsrf=ALeKk02BdHjMDxwkuYkNP9nyubzpEHzyA:1629379602424&source=univ&tbm=isch&q=gjeografia+4&sa=X&ved=2ahUKewiU75-DmL3-yAhXQl4sKHSDNDlYQjKkEegQILhAC&biw=1603&bih=900#imgrc=-jod5-bttroLzMM> (19. 8. 2021)

Сав тај просторни ауторедукционизам улази и у домаћу публицистичку, паранаучну, па и праву (формално) научну литературу, из које се, потом, проучавана материја и ставови готово неприметно „ушуњају” и у образовни процес на школском и универзитетском нивоу. Примера је безброј, а карактеристичне за помињање су две публикације: у часопису *Војно дело*, Министарства одбране Републике Србије, у само једном (иначе, одлично написаном) чланку објављене су две карте Балкана у којима су Косово и Метохија приказани као независна држава¹⁰, а у Зборнику радова са научног

¹⁰ Мирослав М. Талијан, Милинко С. Врачар, Драган М. Јевтић, „Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама

Карта 1. Србија без Косова и Метохије у Зборнику радова Православље и идентитетниј њ православних народа, објављеном 2019.

Извор: Православље и идентитетниј њ православних народа, Институт за политичке студије, Београд 2019, 217.

скупа Православље и идентитетниј њ православних народа (2019), Института за политичке студије из Београда, објављена је карта „инвалидне” Србије преузета из бугарске варијанте wikipedie – без Косова и Метохије¹¹ (Карта 1). Ако ово, иако

западних сила и исламских центара моћи”, Војно дело, Министарство одбране Републике Србије и Универзитет одбране у Београду, 5: 60, 77.

¹¹ Драган Колев, „О Шоплуку и Шопима као фактору интеграције на Балкану”, Православље и идентитетниј њ православних народа, Институт за политичке студије, Београд 2019, 217.

очигледно омашком, објављују *par excellence* државни и, логично, патриотски оријентисани издавачи, шта се може очекивати од оних а(нти)национално опредељених? Да ли је, примера ради, аналогних примера могуће наћи у неком хрватском зборнику научних радова о римокатоличанству или, пак, у војном часопису (нпр. *Хрвајтски војник*)? Може ли се замислити да ту буде објављена географска карта Хрватске са „ампутираном” територијом Крајине?

Српски просторни ауторедукционизам и аутодеструктивизам веома су заступљени у домаћим писаним и електронским средствима информисања, а њихова образовна функција постаје све већа. Детаљна етничка карта и просторни размештај Срба пре „разби-распада” Југославије одавно се не показује; када се медијски прате обележавања годишњица масовног прогона српског народа у „Бљеску” и „Олуји” нигде се не прикаже политичка карта Републике Српске Крајине како би гледаоци/читаоци (нарочито млади) знали одакле је тај народ избегао; све чешће се уз разне прилоге и текстове о политичким, економским, културним, научно-просветним и другим односима Србије са Републиком Српском презентује карта само са спољним границама Босне и Херцеговине, али без граница Републике Српске; више се не може ни испратити нити регистровати колико пута се у разним телевизијским емисијама појавила карта Србије без Косова и Метохије... Новинари, најављивачи, аналитичари, водитељи, спикери, чак и политичке личности и званичници Србије у медијима обично користе окупациони термин *Санџак*, а не географски исправан Рашка област или Рашко-полимска област, и тако не само шаљу поруку, него и обликују свест, првенствено младих. Употребљавање измишљених, а политички тенденциозних појмова „Западни Балкан” и „Прешевска долина” постало је редовна појава. Чак и у средствима информисања недвосмисленог и наглашеног националног

профила на објављеним картографским прилозима понекад се „омакне” Косово и Метохија као независна држава (нпр. у београдском недељнику *Печай*¹²). Не оправдава их што се такве карте углавном неопрезно преузимају са интернета из западних извора, тј. пореклом из држава које су агресијом 1999. године оружаном помоћу сецесионизам, признају тзв. независно Косово, помажу у „изградњи косовске државе” и „изградњи косовске нације”, те имају изразит антисрпски курс већ деценијама.

Уместо закључка: како појам *српске земље*
вратити у образовни процес?

У образовном систему Србије, првенствено у географији као наставном предмету, подразумева се да би требало уважавати тренутну политичко-територијалну поделу и државне границе, али и наглашавати њихов принудни карактер, неадекватност, ороченост, променљивост и условљеност рецентним политичким процесима и односима снага на светској, евроазијској, европској и балканској сцени. Такође би било неопходно што више инсистирати на географској и етничкој целовитости српског простора који је вештачки и наметнуто фрагментиран. За разлику од Руса, који имају израз *руска земља*, Срби, због споља силом наметане и историјски генерисане полицентричности и фрагментираности, користе појам у множини – *српске земље*. Тај појам – управо како би се означила интегралност српског простора само делом слободног, а већином и даље под туђинском влашћу и подељеног границама тадашњих држава – био је у сталној употреби (у штампи, политици, науци, образовању, свакодневnoj комуникацији) све до стварања заједничке јужно-

¹² *Печай*, ИП „Наш Печат” а.д. Београд, 28. мај 2021, 666: 41.

словенске државе 1918. године. Тада се потискује и тенденциозно препушта заборау како због тога што се сматрало да је са наднационалном интеграцијом истовремено окончано и национално уједињење, тако и као жртва приложена југословенској идеологији и југословенској држави. Растакањем Југославије 1990-их поново постаје насушна потреба за реафирмисањем тог појма.

Како појам *српске земље* вратити у свакодневну употребу, научни појмовник и образовне програме? Зар он није архаичан, превазиђен? Да ли су спорне његова оправданост и сврсисходност? Или је он „неподобан” зато што има ненаучна, идеолошка, агресивна доктринарна обележја? Ма како га са различитих становишта (гео)политички тумачили, он свакако ништа од тога не садржи, али га, упркос томе, и даље уопште нема или готово нема у нашим идентитетским наукама и универзитетским, односно школским предметима – првенствено географији и историји. Разлози су претежно опет у тзв. политичкој коректности, привржености друштвеном „главном току” и индукованом страху да се не припишу претензије према суседима. Али, није ли све то беспредметно? Појам *српске земље* се на три места – у другој, четвртој и шестој строфи – појављује у тексту званичне државне химне Србије „Боже правде” (где је, због републиканског уређења, заменио „српског Краља”).¹³ А у стиховима још једне свечане српске песме – у (целовитој) „Химни Светом Сави” – таксативно се набраја већина српских земаља: Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Стара Србија, Бачка, Срем, Банат, Срби с’ мора и Дунава...¹⁴ Дакле, појам српске земље и њихов оквир-

¹³ „Химна Републике Србије”. Доступно на: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/himna-republike-srbije-0>. Приступљено: 4. 8. 2021.

¹⁴ „Химна Светом Сави”, *Календар Српске Православне Пајри-јаршије*, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд 2019, 35.

ни састав појављују се у две најважније националне песмехимне! Зашто се оне не штампају и објављују више: у уџбеницима, флајерима, брошурама, дневној и недељној штампи? Зашто се не изводе чешће и у пуном обиму, него се и једна и друга певају непотпуно – државна, често уз незнање свих њених стихова, а светосавска у скраћеној верзији чак за црквеним певницама и у верским српско-православним свечаним приликама.

Како би се избегло сумњицење за наводни великосрпски експанзионизам, уместо традиционалног појма *српске земље* све чешће се на мимикријски начин користе изнуђени супститути: српски духовни простор, српски културни простор, српски образовни простор... Однедавно и српски св(и)ет. Не заборавимо да нема српског идентитета без спознаје и урезивања у памћење квантитативних и квалитативних својстава српског националног геопростора. Томе, истина, могу да допринесу научне, научно-популарне и публицистичке монографије, али младим генерацијама првенствено су намењени писани и електронски школски и универзитетски уџбеници, географске карте, разне анимације, савремена средства комуникације. Не би требало заборавити ђачке и студентске екскурзије и наменска туристичка путовања, али на нови начин осмишљена и припремљена тако да буду широм српских земаља: нпр. из Врања и Лесковца у Вуковар, Даљ, Бели Манастир, Мирковце; из Вршца и Кикинде у Вишеград (Андрићград), Требиње, Боку Которску, Дубровник; из Берана и Пљеваља у Смедерево, Виминацијум, Ђердап, Лепенски вир, из Београда и Крагујевца у Бању Луку, на Козару и Хашане... У одговарајућим околностима, ученици би требало да посете Косово и Метохију, Скопље, Зембрак, Лесновски манастир... Не сме се изоставити посета Јасеновцу и Доњој Градини, Глини, Пребиловцима, Гаравицама код Бихаћа, Старом Броду и Милошевићима на Дрини...

Апсурд је да већина Срба зна за Титово родно место Кумровец, а многи старији су тамо и „ходочастили”, али већина не зна нити је посетила Мишчиће (Дежеву) у Старом Расу где је рођен Св. Сава! Зар се не треба угледати на пример екскурзија ученика из Мађарске, који често посећују Скореновац код Ковина (симболички) као најјужније насеље у којем већином живе Мађари?

Prof. MILOMIR STEPIC, PhD, principal research fellow
 Institute for Political Studies, Belgrade
 E-mail: milomir.stepic@gmail.com

EDUCATIONAL NEGLIGENCE OF NATIONAL SPACE

SUMMARY: The subject of the paper is the position of the national space in the domestic educational system, and its goal is to critically consider its systematic neglect and misrepresentation mainly by methods of analysis and synthesis. The understanding of national space is one of the most significant features of national identity. It is formed from the earliest youth by the means of upbringing and learning – from family to educational institutions and independent intellectual development. Science and a school subject that provides the best knowledge about the national space is geography. However, Serbian geography as a curricular subject does not acquaint our students in an objective, but in a reductionist way with the quantitative and qualitative properties of the national space. That kind of approach is still based on inherited postulates from the era of Titoism, continued via the (pseudo) principles of the *Badinter Arbitration Commission* on the division of Yugoslavia, and it primarily relates to the fragmentation of Serbian space by the means of former internal borders. That inertia has largely remained today in the educational process, textbooks, scientific monographs and media. It has a particularly negative effect on specific cases of “exclusion” from the Serbian space of those areas from which Serbs were forcibly

and systematically eliminated – from Krajina and from Kosovo and Metohija. Therefore, in order to learn about the Serbian space as a whole, it is necessary to return the notion of Serbian land to everyday use, and especially to the educational process.

KEYWORDS: geography, education, textbooks, spatial reductionism, Serbian lands